

LA REPRESENTACIÓ DE LA CIÈNCIA A TRAVÉS DE LA CIÈNCIA-FICCIO

LOUIS LEMKOW

Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona

Adreça: Departament de Sociologia. Àrea de Sociologia. Universitat Autònoma de Barcelona. Edifici B. Campus de la UAB. 08193 Bellaterra.

Adreça electrònica: louis.lemkow@uab.es

INTRODUCCIÓ

La ciència-ficció ha tingut, i avui més que mai té, un interessantíssim paper en la representació no solament de la ciència, sinó de tota una gamma d'inquietuds presents en la societat moderna. Per la forma i el contingut eclèctic i variat de la ciència-ficció, es pot al·legar que és el gènere literari i fílmic postmodern *par excellence*. És particularment rellevant el fet que un dels continguts tradicionals de la ciència-ficció és la representació o novel·lització de l'avenir de la ciència. Dins el marc de les reflexions sobre la ciència, es troben moltíssimes obres dedicades a les implicacions socioeconòmiques, culturals, ètiques i polítiques de les tecnologies noves o emergents.

LA CIÈNCIA-FICCIO DECIMONÒNICA

Hi ha els qui defensen que l'obra gòtica de Mary Shelley, *Frankenstein* (1818), que reflexiona sobre un tema d'una gran actualitat —els riscos de crear vida artificial—, assenyala el veritable inici del gènere. Altres autors tenen justificacions sòlides per a ocupar el tron de fundadors o, almenys, de precursors de la ciència-ficció moderna. Entre aquests, Edgar Allan Poe, Edward Bellamy i, fins i tot, William Morris. L'obra de Juli Verne (un dels pretendents més legítims al títol

d'inventor del gènere) gaudí d'una enorme popularitat a les darreres dècades del segle XIX, i proporcionà al públic lector entretingudes aventures científiques, basades en extrapolacions de les premisses científiques contemporànies, àmpliament acceptades. Sigui o no el fundador de la ciència-ficció moderna, els brillants «romanços científics» de Wells, escriptor anglès del final del segle, representen una fita important per al gènere i exerciren una influència poderosa.

Una lectura simplista de Wells podria fer creure que s'entreté amb poca cosa més que amb *anticipacions* o prediccions sobre la ciència i la societat del futur, ben escrites, però capricioses. De fet, com a socialista i científic contumaç que defensava el model darwinianà com la contribució científica central de la seva època, ens trobem que un gran nombre dels seus «romanços científics» (com ell va decidir d'anomenar-los) són obres que especulen sobre l'evolució social, els canvis socials, l'experiència humana i la seva relació amb els processos i les innovacions tecnològicocientífiques. Les seves primeres obres tenen molt a dir sobre la militarització de la ciència, el mal ús de les noves tecnologies i els riscos que comporten per a la societat.

Wells va escriure moltes històries fantàstiques, però narrades sobriament. Entre aquestes destaquen *La màquina del temps* (1896), *Els primers homes a la lluna* (1901), *L'illa del doctor Mo-*

reau (1896), *La guerra dels móns* (1898), *The War in the Air* (1908), *The Shape Things to Come* (1933, en versió cinematogràfica titulada *Things to come*, de 1936), etc. Algunes d'aquests faules van resultar ser anticipacions inquietantment exactes del futur no gaire llunyà de Wells, el futur que avui vivim, completat amb les armes (nuclears) de destrucció massiva que ell havia predit més d'una vegada.

LA CIÈNCIA-FICCIÓ DEL SEGLE XX

La ciència-ficció ha seguit nombrosos canvis des de les novel·les de Wells del final del segle XIX. Els anys entre guerres foren una època d'una gran expansió, en la qual les narratives curtes de ciència-ficció de les revistes *pulp*, dirigides principalment a un públic masculí adolescent i no gaire cult, dominaren el mercat. Caldria destacar-ne: *Astounding Science Ficción*, *Amazing Stories*, *Aire Wonder Stories*, *Science Wonder Stories*, *Astounding Stories of Superscience*, *Thrilling Wonder Stories*, *Science and Invention*, etc., títols força reveladors per si mateixos. Fou la gran era de les òperes de l'espai, dels imperis i de les epopeies galàctiques. L'optimisme respecte al paper de la ciència i de la tecnologia per al progrés era aclaparador i ingenu. Era un material força rústec, però va tenir molts seguidors, sobretot als Estats Units.

A Europa, d'altra banda, la ciència-ficció va prendre una direcció molt diferent. Els processos polítics, el control social i el paper de la ciència i de la tecnologia respecte a la societat foren sotmesos a un escrutini crític per escriptors com ara Karel Capek, Aldous Huxley, Olaf Stapledon i Yvegeni Zamyatin. Alguns d'aquests escriptors eren, en realitat, *mainstream* que ocasionalment passaven a la ciència-ficció perquè els ofería més llibertat de reflexionar sobre processos socials, polítics i científics. Aquest fou el cas d'*Un món feliç* (1932), d'Aldous Huxley. La qüestió plantejada en aquest clàssic és la del control social mitjançant la manipulació genètica. Els qui des-

envolupen i manipulen aquesta tecnologia poden semblar, vistos superficialment, força benèvolos, però, un cop abandonada als seus propis recursos, aquesta elit tecnòcrata dirigent excluïtzarà la humanitat (en la novel·la de Huxley, l'any 632 dF —després de Ford—). *Nosaltres* (1922), d'Yvegeny Zamyatin, denuncia el totalitarisme i la complicitat de la tecnologia que dóna suport a l'opressió política. Com a *La màquina del temps* i *Un món feliç*, pertany a una llarga sèrie de novel·les antiutòpiques (1984 d'Orwell entra plenament en aquesta categoria). *War with the Newts* (1936), de Karel Capek, jutja l'enginy bèl·lic i la capacitat de destrucció de l'espècie humana.

Tanmateix foren escriptors dels Estats Units els qui, en els anys 1940 i 1950, dominaren el camp de la ciència-ficció, un període anomenat, amb cert gust nostàlgic, *l'edat d'or*. Aquesta generació d'escriptors inclou Isaac Asimov, Robert Heinlein i A. E. Van Vogt (i molts d'altres que també es podrien anomenar). La trilogia *Fundació* (1951-1953), d'Asimov, té motius justificats per a ser considerada l'obra de ciència-ficció més famosa i més llegida, i avui ha passat a ser un clàssic de *l'edat d'or*. Asimov combina el tema de l'imperi galàctic, que avui ens és tan familiar, amb el de la història cíclica (un eco de *Decline and Fall of the Roman Empire* de Gibbon). Asimov inventa la ciència macrosocial de la *psicohistòria* que, com totes les bones ciències, és predictiva i té un paper essencial en els esdeveniments.

Durant l'anomenada *edat d'or* dels Estats Units, l'escena és dominada per l'alta tecnologia, els imperis interestel·lars, els «àliens» sinistres i els herois masculins (que, de tant en tant, salven princeses en perill). Si bé és cert que part d'aquesta ciència-ficció representà una millora respecte a la majoria d'històries publicades en les revistes *pulp*, i en part abandonava la prosa matussera i afectada, en general li continuava faltant sentit crític, i era autocomplaent i ideològicament conservadora. I encara és més preocupant el fet que, essent un gènere *fantàstic*, quedés encallada en un camí mancat d'imaginació. Amb

tot, en els anys cinquanta començaren a sorgir veus noves i originals a ambdues bandes de l'Atlàntic: John Wyndham (a Gran Bretanya) i Ray Bradbury (als Estats Units) escrivien una ficció molt diferent de la del tipus *fanfarró* de què són exemple E. E. Smith i tants altres de l'edat d'or.

Arthur C. Clarke sembla ser considerat en molts aspectes un pont entre el tractament donat per la ficció espacial i el *hardware* científic, d'una banda, i de la varietat més especulativa, de l'altra, que amb tanta força sorgiria en els anys seixanta. Clark, físic expert, publicà el seu primer treball tècnic el 1945, en el qual va establir els principis dels satèl·lits de comunicació geosincrònics, tan importants avui per a la nostra xarxa global de comunicacions. Com Asimov (professor universitari de bioquímica), tingué un enorme èxit com a divulgador de temes científics i tecnològics.

LA NEW WAVE

La ciència-ficció obrí nous horitzonts en els anys seixanta, com ho mostren les obres narratives curtes publicades a *New Worlds* (Gran Bretanya) de Michael Moorcock, i de les col·leccions de *Visions perilloses*, de Harlan Ellison (Estats Units). Aquest moviment fou batejat amb el nom *new wave* ('nova onada') a causa de la seva preocupació per trobar noves formes d'expressió i experimentació. A diferència de tants escriptors de ciència-ficció anteriors, formats en les ciències dures, aquesta nova generació procedia en gran part de les humanitats i dels estudis literaris. Aquest fet conferí al gènere un aire de sofisticació més gran i, per descomptat, una consciència més gran de la forma i l'estil literaris. La nova onada conferí respectabilitat a alguna de les seves millors obres i fins i tot arrancà aplaudiments dels cercles literaris normalment hostils. Els anys seixanta foren també la dècada en què part de la ciència-ficció d'anticipació en un fet científic: Gagarin fou el primer home que va arri-

bar de l'espai l'any 1961; els satèl·lits de comunicació de Clarke estaven en òrbita, i el president Kennedy parlava de la nova frontera de l'espai, i instava la seva nació a col·locar homes a la Lluna al final de la dècada, objectiu que s'assolí el 1969 (amb Arthur C. Clarke fent de comentarista principal per a la cadena nord-americana CBS). Mentre Armstrong i Aldrin es passejaven per la Lluna, els Estats Units d'Amèrica estaven fortament dividits a causa de la guerra del Vietnam, una guerra en la qual es combatia amb noves armes (napalm i defoliants).

La major part de la ciència-ficció seguí essent angloamericana, malgrat les importants incursions de Stanislaw Lem i els germans Strugatsky (de Polònia i Rússia, respectivament). Brian Aldiss, J. G. Ballard, John Brunner i Michael Moorcock, a Gran Bretanya, i Samuel Delaney, Thomas Disch, Philip K. Dick, Harry Harrison i Ursula Le Guin, als Estats Units, eren, cada un a la seva manera, representants del nou estil, molt més preocupat per l'*espai interior*, perquè potser a l'espai exterior ja s'estaven explorant realment les naus espacials *Apolo*, *Soyuz* i *Pioneer*, llançades des de la mare Terra.

Les profecies malthusianes de guerres, fams i pestes enfront del creixement incontrolat de la població trobaren fàcilment sortida entre els escriptors de la nova onada, molts dels quals duïen clarament la petjada de l'ecologisme crític de Rachel Carson, Paul Ehrlich i Barry Commoner o s'hi inspiraren. *Facin lloc!*, de Harry Harrison (1966, que es va dur a la pantalla amb el nom de *Soylent Green*) i la premiada *Tots sobre Zanzíbar* (1968), de John Brunner, desenvolupen aquest tema. Un llibre que creà escola al final de la dècada dels seixanta fou *Dune* (1965, amb moltes continuacions), de Frank Herbert, que combinava els temes d'interès ecològics amb la creació de mites i la fantasia.

Cap al final de 1960, la ciència-ficció ja no va estar tan dominada per autors de sexe masculí escrivint predominantment per a un públic masculí. Les inquietuds dels moviments d'alliberament de la dona i del feminisme començaren a

ser exposades per escriptors del gènere. L'univers de la ciència-ficció de sobte era poblat per escriptors que novel·laven noves identitats i noves estructures entre els dos gèneres. Úrsula Le Guin, Anne McAffery, Joanna Russ, J. Tiptree Jr. (pseudònim d'Anne Sheldon), Joan Vinge i moltes altres adoptaren a la novel·la els interrogants socials sobre els rols sexuals i ompliren els seus universos amb personatges més complexos i multidimensionals.

EL MÓN CYBERPUNK

Un subgènere de la ciència-ficció basat en un món de la informàtica i de les societats urbanes desestructurades, anomenat *cyberpunk*, fou inaugurat per la novel·la de William Gibson (l'inventor del terme *cyberspace*) *Neuromancer*, el 1984. El seu llenguatge s'inspira en els llenguatges informàtics *soft*, en el *hardware* (el maquinari) de l'ordinador i en les noves tecnologies electròniques. Els seus ambients i entorns són tot sovint sòrdids, marginals, decadents i violents i plens d'artefactes, en una societat altament tecnificada però, alhora, extraordinàriament desestructurada en el sentit social i de relació. Les pel·lícules *Bladerunner* i *Johnny Mnemonic* (amb un guió de William Gibson) són les representacions filmiques més conegudes del *cyberpunk*.

CONCLUSIONS

En aquesta presentació panoràmica de la ciència-ficció hem ofert una llarga llista d'autors i títols de la qual han quedat excloses moltes figures clau per raons completament arbitràries.

La ciència-ficció actual és un camp emergent ja que cada any es publica un gran nombre de novel·les i narracions curtes d'aquest gènere. S'ha convertit en una matèria respectable per als crítics literaris i s'imparteixen cursos acadèmics sobre alguns aspectes de la crítica, la història i la sociologia del gènere. Seria inútil i impossible fer aquí un nou (i encara més llarg) catàleg d'autors contemporanis.

El gènere (per més borroses que siguin les fronteres) és de vegades més exòtic, i envaeix el territori que s'ha convingut a anomenar *fantasia* (poders paranormals, etc.). L'especulació utòpica i antiutòpica perviuen, com també la crítica i la sàtira socials.

Realisme i faula, postmodernisme i fantasia, tot això existeix en aquest univers plural de la ciència-ficció. La ciència i la tecnologia tenen encara un paper a exercir: allunyar-se del *maquinari* interestel·lar i entrar en el món de la microelectrònica i el *programari* dels ordinadors o en la problemàtica de l'enginyeria genètica. Dins d'aquesta pluralitat, la ciència-ficció continuarà, sens dubte entre altres moltes coses, una de les seves funcions més notables: la de *novel·lar l'anàlisi social*.

RESSENYA CURRICULAR

Louis Lemkow va néixer a Estocolm, Suècia. Va seguir estudis universitaris en sociologia, ecologia i geografia. Actualment és vicerector i catedràtic de sociologia de la UAB. Les seves línies de recerca segueixen estudis de percepció dels riscos ambientals i tecnològics (biotecnologia), sociologia ambiental i desigualtats en salut.